

ABBAS SƏHHƏTİN ƏDƏBİ YARADICILIĞINDA VƏTƏNPƏRVƏRLİK ƏNƏNƏLƏRİ

Xoşbəxt Təyyan qızı Əliyeva

ADPU

f.ü.f.d. xoshbaxt1965@gmail.com

Xülasə

XX əsr Azərbaycan poeziyasının inkişafında Abbas Səhhətin mühüm xidmətləri olmuşdur. Görkəmli sənətkar dövrünün mütərəqqi qələm sahibi kimi Azərbaycan ədəbi prosesinin zənginləşməsində xüsusi rol oynamışdır. Abbas Səhhət bədii ədəbiyyatın şeir, nəsr və dram janrında əsərlər yazmış və dərsliklər tərtib etmişdir. 1906-cı ildə Şamaxıda realni məktəbinin müəllimi olur və o, ana dilində dərs deyir. A.Səhhət bu illərdə mədəni-maarif işlərində çalışır, yeni məktəblərin yaranması, siniflərin sayca artırılması yolunda çalışır. Bundan başqa məktəblərdə kitabxana və qiraətxanaların açılması üçün tədbirlər görür. A.Səhhət M.Mahmudbəyovla birgə tərtib etdiyi “Yeni məktəb” dərsliyi 1909-cu ildə çap edilir. Dərsliyə daxil edilmiş şeirləri və hekayələri rus dilindən Azərbaycan dilinə A.Səhhət tərcümə etmişdi. Şair məktəbdə kasıb şagirdlərə maddi kömək göstərmək məqsədilə teatr tamaşalarına rejissorluq edir, tərcüməçiliyini gücləndirmək üçün rus dilini mükəmməl öyrənir, Şamaxı şairlərinin ədəbi məclisini yaradırdı. A.Səhhət bütün bu çoxcəhətli fəaliyyətlə yanaşı bədii yaradıcılığa geniş yer verirdi.

Açar sözlər: şair, vətənpərvər, məktəb, dərslik, xalq, maarifçi, elm, təhsil.

Summary

Abbas Sahhat had important services in the development of Azerbaijani poetry in 20th century. As a progressive writer of his time, he played a special role in enriching the Azerbaijan literary process. Abbas Sahhat wrote works in the genres of poetry, prose and drama and compiled textbooks. In 1906 he became a teacher at the Realni school in Shamakhi and taught in his native language. A. Sahhat had been working on cultural and educational work these years, he worked on establishing new schools and increasing the number of classes. In addition it took measures to open libraries and reading rooms in

schools. The "New School" textbook compiled by A. Sahhat and M. Mahmudbeyov was published in 1909. Poems and stories included in the textbook were translated from Russian into Azerbaijani by A. Sahhat. The poet directed theater performances in order to provide financial aid to poor students at school, studied Russian perfectly to improve his translation skills and created the literary assembly of Shamakhi poets. A. Sahhat along with all these multifaceted activities gave ample space to artistic creativity.

Key words: poet, patriot, school, textbook, people, educator, science, education.

Abbasqulu Əliabbas oğlu Mehdişadə 1874-cü ildə Şamaxıda ruhani ailəsində anadan olmuşdur. O, ilk təhsilini Şamaxıda atasının mollaxana məktəbində almışdır. 1894-cü ildə Tehrana gedən Abbas Səhhət "Mədrəseyi-nizamiyi" adlı məktəbdə tibbi təhsil alır və orada fransız dilini mükəmməl öyrənir. 1901-ci ildə Şamaxıya qayıdır, lakin Tehrandə aldığı həkimlik diplomu Rusiya imperiyası tərəfindən etibarsız sayılır. Ancaq buna baxmayaraq xalqına xidmət yolunda fədakarlıq göstərən Abbasqulu ona müraciət edən xəstələrə yardım edir. Buna görə də "həkim Abbasqulu" adı ilə xalqın sevimlisinə çevrilir. Abbasquluya verilən "Siz həkim olduğunuz halda nə üçün müəllimlik edirsiniz?" sualına o, "Mən müəllimlik etməklə xalqımın ən ağır xəstəliyini – onun savadsızlığını müalicə edirəm" – demişdi.

Şair ilk şeir məcmuəsini "Sınıq saz" adlandırmışdı. Səhhət "Oxucularıma" deyər müraciətlə yazdığı şeirində kitabçaya toplanan əsərlərin "ürəkdən çıxan ixtiyarsız fəryad" idi. Şair deyir:

*Toxunmadan sızılıtlı çıxan həzin naləsi,
Əldən düşmüş bir "Sınıq saz" olduğunu andırır.
Düşündükcə mən şeirimizin soyuqluğun gizlicə –
Çox ağlaram, odlun, yanar ürək ilə hər gecə.*

*Ağlın çatmaz, zəhnim yetməz, ruhum fəryad qoparar,
Vəcdanımı əzər ikən ən dəhşətli həqayiq.
Uyku görmüş bir lalam mən, aləm əhli bütün kar,
Söyləməkdən mən acızam, dinləməkdən xəlayiq (1, səh.57).*

"Oxucularıma" şeiri romantik şairin sınıq, incik, qüssəli qəlbinin həzin sədaları idi, onun fəryadları idi. Şairlərin bütün düşüncələrini birləşdirəcək mövzu Vətən mövzusuudur. Vətənə həsr olunan şeirlərdə xalqını, millətini sevmək, odlun bir ürəyin döyüntüsü eşidilir. "Vətən" şeirində deyir:

*Qafqaz qitəsidir mənim vətənim,
Simurğun sayəsində məskənim.
O məmləkətdə mən vücuda gəldim,
Xalqına qarşı sücudə gəldim.
Gözəl torpaq, gözəl ölkə, gözəl yer!
Dünya üzrə bəmişli bəbədal yer!
Bu cür gözəl məmləkəti kim sevməz?
Bunca fəravan neməti kim sevməz?
Mən vətəni canım kimi sevirəm,
Ruhum, ətim, qanım kimi sevirəm (1, səh.81).*

A.Səhhət "Vətən" şeirində qeyd edir ki, vətəni yer üzünün ən gözəl güşələrindən biridir. Bura əfsanəvi Qafqazın bir hissəsidir, tərlanlar bu diyarın sultanıdır. Şair göz qamaşıdın, ürək açan bir mənzərə qeyd edir. Bu ölkənin sahibi qocaman bir xalqdır. Mən Vətəni canım kimi sevirəm, deyər şair elə bil hər şeyi gözəlləşdirir, xəyalı bir aləmin təsvirini verir, xalqına, vətəninə böyük məhəbbəti tərənnüm edir.

A.Səhhət bu şeiri 1914-cü ildə yazmış, eyni adlı "Vətən" şeirini isə 1909-cu ildə qələmə almışdır. Dillər əzbəri olan "Vətən" şeirində deyilir:

*Könlümün sevgili məhbubu mənim,
Vətənimdir, vətənimdir, vətənim.
Məni xəlg eyləmiş əvvəlcə xuda,
Sonra vermiş vətənim nəşvü-nüma.
Vətən – əcdadımızın mədfənidir,
Vətən – övladımızın məskənidir.
Vətəni sevməyən insan olmaz,
Olsa, ol şəxsdə vicdan olmaz (1, səh.48).*

Şairin vətənə həsr olunan şeirində odlu bir ürəyin xalqına olan sevgisindən, vətənpərvərliyindən danışır və bütün insanı keyfiyyətləri özündə birləşdirir.

A.Səhhət Azərbaycan ədəbiyyatında çox gözəl, real təbiət mənzərələri yaradan yazıçılardan sayılır. Vətənpərvər şair təbiəti bütün canlılığı ilə duya bilmiş, onun gözəlliklərini məharətlə tərənnüm etmişdi. Şair uşaqlar üçün “Yaz”, “Yay”, “Payız çağında”, “Qış”, “Yay gecəsi”, “Yay səhəri”, “Köç”, “Bağça”, “İlk bahar” kimi şeirlər yazmışdır. “Yaz” şeirində deyilir:

*O gün ki, fəsl-i-yaz olar,
Gecə, gündüz taraz olar.
Havanın artar istisi,
Daha soyuqluq az olar (1, səh.161).*

A.Səhhətin gənc nəsə xitabən söylənilən öyüd və nəsihətləri vardır. Şair gənclərə yazdığı əsərlərdə onlara tənbellikdən uzaq olmağı, elm, bilik ardınca getməyi məsləhət görür. Yazıçı əsərlərində din və mövhumatın, tüfeyli din xadimlərini tənqid edir. O, dünyəvi elmləri dinə qarşı qoyur, xalqı elmdən, mədəniyyətdən uzaqlaşdırmağa çalışan qaziləri tənqid edir. Xalq kütlələrini əzmək və istismar etmək üçün dini ruhanilərin əlində bir vasitə idi. Ruhanilər Şərqdə təhsil alıb, başına əmmamə bağladıqdan sonra xalqı soymaqla məşğul olur, yetimləri ac – çıpaq qoyurdular. A.Səhhət “Deyim, deməyim?” şeirində deyir:

*Yox, demirəm, çün bir dəfə demişəm,
Mollalardan bollu kötək yemişəm.
Dedim axund, seyid, dərviş yanandı,
Mənim kimi axmaqlar da inandı.
İndi millət nə kül töksün başına,
Ariflər də gecə-gündüz piyandı,
Başqa eyiblərini yazım, yazmayım? (1, səh.109)*

A.Səhhət şeirlərində geriliyin, mədəniyyətsizliyin səbəblərini araşdırmağa çalışır, xalqın inkişafını ləngidən, ona mane olanları tənqid edir, ruhaniliyin tərəqqiyə mane olduğunu göstərir. “Sən mən sevməyirəm, sevməyirəm...” şeirində deyilir

*Bir zaman millətimiz alim idi,
Bilmirəm noldu ki, yatdı ədəbi.
Get-gedə qəflət edib elmə dedi:
“Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm”.
Cahil olduqda qapandı gözüümüz,
Qanmadıq, evimizi yıxdıq özüümüz,
Sənətə, elmə bu oldu sözümüz:
“Səni mən sevməyirəm, sevməyirəm” (1, səh.128).*

A.Səhhət bütün varlığı ilə Azərbaycan xalqına bağlı sənətkar idi. O, vətənpərvər, mübariz, qorxmaz, xalq üçün yaşayan və yazan, hər cür məşəqqətə dözən, xalqı üçün mənəvi xeyirlər gətirən nəhəng söz

ustadı olmuşdu.

Şair 1912-ci ildə qələmə aldığı “Tərcümeyi-halım, yaxud hululu” şeirində deyir:

*Qəlbi qan, halı yaman xanəxarab,
Göz yaşı içtiyi su, bağı kəbab.
Satdığı cinsi böyük niyyətlər,
Aldığı nəfi fənn töhmətlər.
Fikri ali, bədəni xarü zəlil,
Adı Səhhətkən, özü xəstə, əlil.
Qanlı əllərlə tıxanmış nəfəsi,
Bağırır, çıxmayır, amma ki, səsi.
Çırpınır bəlkə qurtarsın özünü,
Dinləyənlər eşidərlər sözünü.
Şişə çəksəz də diriylən ətimi,
Atmaram mən vətəni millətimi.
Məsləkim tərcümeyi-halımdır,
Lütfi-hal qayeyi-amalımdır (1, səh.58).*

Abbas Səhhət şeirdə yazır ki, gözü yaşlı, içdiyi su, bağı kəbablı, könlü isə arzularla doludur. Ancaq zəmanə qanlı əllərlə tıxamış nəfəsini. Şişə çəksəz diriylən ətimi, Atmaram mən vətəni millətimi” – deyən şair ölənə qədər vətəni sevdini bildirir. Doğurdan da A.Səhhət əməlləri, əzablı yollarla keçən ömrü ilə həqiqətən də öz təsdiqini tapıb. Əməlləri ilə sözü bir olan vətənpərvər şair.

“Bəradərim Firudunbəy Köçərli cənablarına” şeirində deyilir:

*Möhtərəm qardaşım Firudunbəy!
Yenə şafqətlə halımı sordun,
“Yeni şeylər nə yazmışan” deyərək,
Könlümü duyğularla doldurdun,
Qoy deyim şəhri-halımı, dinlə,
Dərdimə sən də ortaqlaş ol, inlə.
Türklük, islamlıq iddiası ilə,
Öz dilin bilmək istəyən yoxdur.
Əcnəbi ruhaninin havası ilə,
Vətənin, millətin sevən yoxdur.
Atalar verməyir heç əhəmiyyət,
Sönmüş onlarda hissi-milliyət (1, səh.152).*

A.Səhhət 1914-cü ildə Firudun bəy Köçərliyə yazdığı məktubda ana dilinin tədrisində yaranmış bu ağır vəziyyəti şərh edir. Şair gürcü və erməni qəzetlərindən misallar gətirərək Azərbaycanda da tədris islahatı keçirilməsini zəruri hesab edirdi. Gürcüstan məktəblərində ana dilinin mükəmmələşməsində bir sıra tədbirlər görülmüş, ana dili əsas fənlər sırasına daxil edilmişdi. Şairin fikrincə ana dilini mükəmməl bilən hər şagird öz istedadını inkişaf etdirmək, həqiqi vətəndaş kimi yetişmək imkanı qazanır. Ana dilinə biganə olanlar milli vüqarını itirir, nəyə və kimə xidmət etdiyini müəyyənləşdirə bilmirlər.

1917-ci ildə “Millət məclisi” məqaləsində Abbas Səhhət yazır: “Ey xalqın bə bərgüzidə alimləri, ey millətin möhtərəm müəllimləri! Ümidi-istiqlal sizdədir. Millətin göz dikəcəyi sizlərsiniz. Qoşunuz millətin imdadına, qoşunuz! “Pəs, əz ülfət qəfəs həm aşıyan süd” misrasının məzmunca illərlə qəfəsdə qalmış və onunla ünsiyyət etmiş bir quş kimi azad olduqda uçmaqdan aciz qalmayıb da var qüvvəniz ilə əl-ayaq vurunuz. Millətin səviyyəyi-fikriyyələrini yüksəltməyə, balalara pərvaz etməyə çalışınız. Hürriyyətə, cümhuriyyətə layiq olduğumuzu hər kəsə, hər tayfaya anladınız.

Məhkumi-fəna ya məsudu-bəqa olmaq saati mütləq yetişmiş. Bir an qəflət etmiş olsaq, pərizübillah, bu böyük inqilab millətimizi qubar dənələri kimi girdaba alıb götürəcək. Təhminləriniz isə cahanın

çöhrəsini sizlər dəyişdirə bilərsiniz, ey müəllim əfəndilər!” 1917-ci il (1, səh.172).

A.Səhhət alimlərə, müəllimlərə müraciətən deyir ki, “Vaxt keçir, zaman bizi bəkləmir, indi əl-ələ verib fəaliyyətə başlamaq, məcburi-təlim qanununu tətbiq etmək uğrunda mübarizəyə başlamaq lazımdır. Azad cəmiyyət qurmaq üçün bu cəmiyyəti idarə edən savadlı, vətənpərvər vətəndaşlar yetişdirilməlidir”.

5 aprel 1912-ci il “Müqəddimə” məqaləsində A.Səhhət yazır: “*Yazmaq bir fikrə möhtac isə, tərcümə etmək iki fikrə və hüsn-i-intixab üç fikrə möhtacdır*” Səid bəy.

Avropalıların öz ədəbiyyatı o qədər vase olduğu halda, yəni ərəb və farsın məşhur ədib və şairlərinin əsərlərini öz dillərinə təmamən tərcümə etmişlər. Belə olan surətdə biz nə üçün avropalıların aşarını öz lisanımıza tərcümə etməyəək? Bilmədiyimizi nə üçün öyrənməyəək? Elm heç millətin malı deyildir! Hər kəs yiyələnmək istəsə, onundur. Bu mətləb məni vadar etdi ki, Qərb ədəbiyyatından bəqədri – qüvvə öz dilimizə tərcümə etməklə əhalimizi onların arasına aşına etdim. Tainki o şümusi elmi ürfanın ənvari-əşüəsilə bizim də zülmətdə qalan duyğularımız işıqlansın. Xarici insanlara aşına olmayan şairlərimiz onlara nəzirə yazmaqla yeni-yeni, gözəl-gözəl əsərlər meydana gətirsin. Bununla bizim də ədəbiyyatımız dövlətlənsin və tərəqqi etsin. Buna görə də məcmueyi-haçızanəmə “Məğrib günəşləri” adı qoydum. Bu fikri məndən başqa bir qeyrisidə bəyənərsə, təşəkkür edərim. Təlifdən tərcümənin müşkül olduğunu nəzərdə tutub qüsurların əffini diləyəm. 5 aprel 1912. (1, səh.264).

A.Səhhət tərcüməçilik fəaliyyəti ilə bir məktəb yaratmışdır. O, rus, ukrayna, macar, gürcü, fars, fransız, alman, macar ədəbiyyatlarından tərcümələr etmişdi. Təkcə 25-dən çox rus yazıçısının əsərlərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmiş, və tərcümə toplusunun buraxılışı Azərbaycanda mədəni bir hadisə kimi qiymətləndirilmişdi. Akademik Kamal Talıbzadə qeyd edir ki, Abbas Səhhət olmasaydı, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan tərcümə məktəbi yaranmazdı və bu sahədə bir boşluq görünərdi. A.Səhhət M.Y.Lermontovun “Misir”, “Peyğəmbər”, “Vətən”, “Mübahisə”, “Çərkəzlər”, “Üç xurma ağacı”, “Qanlı”, “Hacı Abrek”, A.S.Peşkinin “Qafqaz”, “Qış”, “Peyğəmbər”, “Sada boğulmuş”, “Qaraçılar”, “Üçqun, yaxud uçurum”, “Qış yolu, ya qış səfəri”, İ.A.Krilyovun “Zəhmətkeş ayı”, “Qızlar”, “Çütçü və ilan”, “Fil və alabaş”, “Qurd və quzu”, “Çöl və çay”, “Qaranquş və arı”, M.Qorkinin “Gün çıxır batır” əsərlərini Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdi.

A.Səhhətin dərin məzmunlu təmsilləri vardır. Bunlardan “Ayı və arılar”, “Sərçə və Qırğı”, “İki Dana”, “Qarışqa və Milçək”, “Gün və Külək”, “Tülkü və Meymun”, “Tülkü və Qurd”, “Ulaq və Aslan”, “İt və kölgəsi” və başqa təmsillərinin hər biri maraqlı mövzuya malikdir.

Abbas Səhhətin ömründən keçən 150 il onu təsdiq edir ki, o, xalqının unudulmaz fədakar oğullarındadır. Şair vətəni yolunda yorulmadan çalışıb, maarifçilik və ədəbi yaradıcılığının sönməz günəşi olmuşdu.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Abbas Səhhət. Seçilmiş əsərləri. Bakı: “Lider” nəşriyyatı, 2005. - 456 s.
2. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. Tərtib edən Q.Namazov. 3 cild. II cild, Bakı: “Öndər”, 2004.
3. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı müntəxəbatı (XIX-XX əsrlər). Bakı: “Nasir” nəşriyyatı, 2002. - 636 s.
4. Talıbzadə Kamal. Abdulla Şair oğlu. Abbas Səhhət. Bakı: “Gənclik”, 1986. - 276 s.